

Смоліна Світлана

кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри педагогіки та методики викладання іноземних мов
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-0907-2054
e-mail: svitlanapost@ukr.net

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ ЯК СКЛАДОВОЇ ЙОГО ОСОБИСТОСТІ (ЗА В. О. СУХОМЛИНСЬКИМ)

Анотація. Статтю присвячено проблемі розвитку емоційної культури майбутнього вчителя як складової його виховної компетентності та особистості загалом. На основі результатів авторського наукового педагогічного опитування, проведеного у формі анонімного письмового анкетування, у статті обґрунтовано потребу вивченні напрямів розвитку особистості вчителя, зокрема, у працях вітчизняних педагогів. Аналіз наукових праць сучасних науковців з проблеми розвитку особистості вчителя засвідчив відсутність цілісного дослідження, присвяченого вивченню напрямів розвитку особистості майбутнього вчителя у контексті спадщини видатних вітчизняних педагогів. У процесі вивчення та аналізу педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського виокремлено складові виховної компетентності вчителя; виявлено їх зв'язок з емоційною складовою особистості. Аналіз складових виховної компетентності підтвердив, що формування виховних умінь вчителя неможливе без формування та розвитку емоційної культури особистості. Адже практично кожне уміння, сформульоване В. О. Сухомлинським, містить невід'ємну складову – емоції. У статті зроблено висновок про те, що професійний рівень та формування виховної компетентності особистості майбутнього вчителя потребує розвитку його емоційної культури.

Ключові слова: виховання, особистість, компетентність, вчитель, емоційна культура.

Постановка проблеми. Законом України «Про освіту» визначено, що метою освіти є «всебічний розвиток людини як особистості» (Закон, 2017). Тому завдання педагогічних закладів вищої освіти – підготувати таких вчителів, які здатні забезпечити успішний розвиток особистостей своїх учнів.

З 2018 року нами проводилось наукове педагогічне опитування серед майбутніх учителів у формі анонімного письмового анкетування на

предмет розуміння ними поняття «особистість» (Смоліна, 2018). Результати опитування демонструють, що 25 % опитаних студентів не розуміють змісту цього поняття; 81 % респондентів визначають особисту думку як ключову рису особистості. До того ж, 44 % майбутніх педагогів виділяють наполегливість у просуванні особистої думки як вирішальну характеристику особистості. Більше 59 % опитаних вживають ключове слово «егоїзм» у своїх визначеннях поняття «особистість». І навпаки, ключові слова «доброта», «дружба», «альтруїзм», «емпатія», «відповідальність», «емоційність», «комунікативність» використали лише 9% респондентів. Опитування показало наявність проблеми навіть на рівні усвідомлення змісту одного з ключових понять у педагогіці.

Ми цілком підтримуємо думку Василя Олександровича Сухомлинського про те, що «методика виховання без глибокого роз'яснення ролі особистості вчителя неможлива точно так само, як неможливе читання без вивчення азбуки» (Сухомлинский, 1979, с.618). Саме тому, на нашу думку, вивчення складових особистості вчителя, дослідження ідей розвитку особистості у працях вітчизняних педагогів є фундаментом для визначення цілей, змісту, принципів підготовки та розвитку особистості вчителя для Нової української школи.

Вітчизняна педагогіка плекає ідеї радості, любові, щастя. Ще К. Д. Ушинський зазначав, що «зі світу почуттів та пристрастей виходять щастя та моральність людини» (Ушинский, 1974, с. 447). Тобто, такі психічні властивості особистості як емоції та почуття відіграють ключову роль у вихованні.

А виходячи з ідеї Л. С. Виготського, який зазначає, що «думки підпорядковуються не механічним законам асоціації і не логічним законам, але психологічним законам емоцій» (1991, с. 207), можемо стверджувати, що розвиток емоцій сприяє розвитку мислення. Тому емоції мають супроводжувати як виховання, так і навчання та освітній процес загалом.

Постає проблема дослідження ідей розвитку емоційної культури як складової особистості вчителя. Вважаємо, що педагогічний спадок В. О. Сухомлинського є невичерпним джерелом таких ідей.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Останні дослідження названої проблеми розкривають формування моральних якостей особистості майбутнього вчителя у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін на засадах парадигми діалогу (Рожкова, 2011); трансформацію виховного ідеалу у вітчизняній педагогічній теорії і практиці (Єршова, 2015); розвиток аксіологічного потенціалу майбутніх учителів іноземної мови в університетах Польщі (Раковська, 2016); порівняльний аналіз тенденцій розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні і Польщі (Плиська, 2018). Аналіз даних останніх досліджень проблеми розвитку особистості підтверджує відсутність цілісного дослідження, присвяченого вивченню шляхів розвитку особистості вчителя, висвітлених у працях вітчизняних педагогів.

Мета статті – виокремити складові виховної компетентності вчителя за В.О. Сухомлинським; виявити їх зв'язок з емоційною складовою особистості відповідно до потреб сучасності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виклад основного матеріалу дослідження розпочнемо із визначень основних понять розвідки: «особистість», «емоція», «емоційна культура».

Через складність поняття «особистість» існує велика кількість його визначень. Ми виходимо з розуміння «особистості», сформульованого Л. С. Виготським: «...динамічна форма взаємодії між організмом і середовищем, яка постійно розвивається» (Виготський, 1991, с. 241). Це визначення відображає суспільний характер особистості і потребу у її постійному розвитку. Саме постійний розвиток і взаємодія із суспільством є невід'ємними складовими діяльності вчителя.

Взаємодія із суспільством завжди має емоційну забарвленість, слідом за Л. С. Виготським, під емоцією розуміємо «реакцію ..., що диктує форми подальшої поведінки» (Виготський, 1991, с. 135). І, оскільки особистість є соціально детермінованою психологічною категорією, у підготовці вчителя важливо розуміти шляхи розвитку емоційної складової особистості вчителя.

Отже, емоції розвиваються у процесі взаємодії особистості із середовищем і наслідком такої взаємодії є досвід особистості загалом і становлення її емоційної культури зокрема.

Під емоційною культурою особистості за С. У. Гончаренко розуміємо «розвиненість почуттів, здатність оптимально управляти своїми емоціями» (Гончаренко, 1997, с. 108).

Компетентнісний підхід у формулюванні цілей підготовки вчителя обумовлює перший крок нашого дослідження. Оскільки метою підготовки вчителя є формування професійної компетентності, яка, відповідно до Закону України «Про освіту» визначається як «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» (Закон України «Про освіту», 2017), вважаємо за доцільне розпочати з розгляду складових виховної компетентності вчителя за В. О. Сухомлинським.

Під виховною компетентністю розуміємо динамічну взаємодію знань про історію, закони, принципи, цілі виховання; навичок, виховних умінь; способів мислення, поглядів, цінностей, особистісних якостей, що визначає здатність вчителя успішно провадити професійну виховну діяльність.

Саме тому, що «справжня любов до вихованців – це непереборне бажання дати їм те, що є у вас дорогого для вас самих» (Сухомлинський, 1979, с. 624), необхідно «наповнити» виховну компетентність вчителя знаннями, навичками, уміннями, способами мислення, поглядами, цінностями, особистісними якостями, що живитимуть любов вчителя до вихованців.

Василь Олександрович Сухомлинський сформулював уміння вчителя, які, на нашу думку, є дороговказом розвитку емоцій вчителя, учнів; процесу виховання загалом.

Коротко відобразимо складові виховної компетентності за В. О. Сухомлинським у таблиці 1 і виокремимо ті з них, що мають зв'язок із емоційною складовою особистості після таблиці. Зазначимо, що у таблиці подані думки, висловлені педагогом у праці «Роль особистості вчителя у духовному житті колективу та особистості» (Сухомлинський, 1979, с. 618-635). Окрім того, ми не розглядаємо навички, хоча вони і є невід'ємною складовою поняття «компетентність», їх розгляд потребує окремого висвітлення у співвіднесенні з відповідними уміннями.

Таблиця 1.

Складові виховної компетентності за В. О. Сухомлинським

Складові компетентності	Зміст
Знання	Знання мають стати переконаннями. Виховання думкою, знаннями. Знання як сумління.
Уміння	Захоплювати учнів живою думкою. Вчити вихованців ставитися до себе як до людини. Відстоювати добро та активно ненавидіти зло. Створювати певне потрібне ставлення вихованців до вихователя, яке сприятиме навчально-виховному процесу. Демонструвати ставлення до інших людей. Впливати на колектив і особистість кожного учня. Розвивати у вихованців нетерпимість до обману, неправди. Створювати авторитет педагога. Захопити вихованців жагою до знань. Утверджувати у вихованців свідоме ставлення до знань. Доносити власні розмірковування до вихованців як до рівних собі. Покликати за собою. Тактично говорити про моральні недоліки вихованців. Розказати про певний випадок так, щоб вихованці подумали про своє життя, щоб кожен заглянув у свою душу. Володіти засобами мудрого слова. Озброїти вихованців системою позитивних поглядів на життя.

	<p>Спрямувати переживання у взаємовідносини, активну діяльність, поведінку, вчинки.</p> <p>Виховувати внутрішню готовність не лише не допустити у своє серце моральні вади, але й боротися проти зла.</p> <p>Спрямувати колектив на суспільно корисну діяльність.</p> <p>Вкладати у вихованців систему позитивних поглядів.</p> <p>Вчити виховувати самого себе.</p> <p>Вчити пізнавати самого себе.</p> <p>Вчити саморозвитку.</p> <p>Залишатися один на один з власною душею.</p> <p>Розвивати культуру бажань.</p> <p>Пробуджувати захопленість працею.</p> <p>Вчити відчувати радість праці.</p>
Способи мислення	Наукове, філософське, художнє світосприйняття.
Погляди	Гармонійна єдність ідеалів, принципів, переконань, поглядів, захоплень, смаків, симпатій та антипатій, морально-етичних принципів у словах та вчинках педагога як органічна потреба вихователя, закон його життя.
Цінності	Духовна потреба донести знання учням.
Особистісні якості	Любов. Захопленість. Принциповість. Чесність. Вимогливість. Дисциплінованість. Почуття обов'язку. Почуття людської гідності та гордості.

Як бачимо, стосовно знань Василь Олександрович зазначав, що вони «мають стати сумлінням» (Сухомлинский, 1979, с. 624) для учнів. Тільки усвідомлене знання може стати сумлінням. А усвідомленню знань сприяють, передусім, емоції. Тому емоційна складова особистості майбутнього вчителя потребує розвитку.

Виокремимо складові виховної компетентності вчителя за В. О. Сухомлинським (1979), що неможливі без емоцій, як позитивних, так і негативних: захоплювати учнів живою думкою; відстоювати добро та активно ненавидіти зло; розвивати у вихованців нетерпимість до обману, неправди; захопити вихованців жагою до знань; покликати за собою; розказати про певний випадок так, щоб вихованці подумали про своє життя, щоб кожен заглянув у свою душу; озброїти вихованців системою позитивних поглядів на життя; спрямувати переживання у взаємовідносини, активну діяльність, поведінку, вчинки; виховувати внутрішню готовність не лише не допустити у своє серце моральні вади, але й боротися проти зла; розвивати культуру бажань; вчити відчувати радість праці.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, проведене нами наукове педагогічне опитування демонструє потребу у переосмисленні напрямів розвитку виховної компетентності майбутніх учителів. Першим кроком у цьому напрямі може бути використання ідей В. О. Сухомлинського щодо розвитку емоційної культури особистості. Нами виокремлено складові виховної компетентності вчителя за В. О. Сухомлинським; виявлено їх зв'язок з емоційною складовою особистості. Аналіз складових виховної компетентності показав, що формування виховних умінь вчителя неможливе без формування та розвитку емоційної культури особистості.

Подальші розвідки можуть стосуватися формулювання завдань для розвитку емоційної культури як складової особистості вчителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Закон «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [Дата звернення 12.08.2021].

Смоліна, С. (2018). Стан усвідомлення поняття «особистість» студентами-майбутніми учителями англійської мови. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*, 156, с. 134–139.

Сухомлинский, В. (1979). *Избранные произведения. Т.1*. Киев: Радянська школа. 686 с.

Ушинский, К. (1974). *Избранные педагогические сочинения*. Москва: Педагогика. 584 с.

Выготский, Л. (1991). *Педагогическая психология*. Москва: Педагогика. 480 с.

Рожкова, Н. (2011). *Формування моральних якостей особистості майбутнього вчителя у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін*. Кандидат педагогічних наук. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського.

Єршова, Л. (2015). *Трансформація виховного ідеалу у вітчизняній педагогічній теорії і практиці (XIX – початок XX століття)*. Доктор педагогічних наук. Житомирський державний університет імені Івана Франка.

Раковська, М. (2016). *Розвиток аксіологічного потенціалу майбутніх учителів іноземної мови в університетах Польщі*. Кандидат педагогічних наук. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля.

Плиська, Ю. (2018). *Тенденції розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні і Польщі: порівняльний аналіз*. Доктор педагогічних наук. Житомирський державний університет імені Івана Франка.

Гончаренко, С. (1997). В: *Український педагогічний словник*. Київ: ЛИБІДЬ. 366 с.

REFERENCES

Zakon «Pro osvitu» [The Law “On Education”]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [Data zvernennia 12.07.2021]. [in Ukrainian].

Smolina, S. (2018). Stan usvidomlennya ponyattya “osobistist” studentami-maybutnimi uchityeliami angliyskoi movi [The State of Awareness of the Concept of “Personality” among Students - Future English Teachers]. *Visnik Natsionalnogo universitetu “Chernigivskiy kolehium” imeni T. H. Shevchenka*. 156. s. 134–139. [in Ukrainian].

Sukhomlinskiy, V. (1979). *Izbrannyye proizvedeniya* [Selected Works]. T.1. Kiyev: Radyanska shkola. 686 s. [in Russian]

Ushinskiy, K. (1974). *Izbrannyye pedagogicheskiye sochineniya* [Selected Pedagogical Works]. Moskva: Pedagogika. 584 s. [in Russian]

Vygotskiy, L. (1991). *Pedagogicheskaya psikhologiya* [Pedagogical Psychology]. Moskva: Pedagogika. 480 s. [in Russian]

Rozhkova, N. (2011). *Formuvannya moralnykh yakostey osobystosti maybutnoho vchitelia u protsesi vyvchennia psykholoho-pedahohichnykh dystsyplin*. [Moral Qualities Formation of the Future Teacher's Personality in the Process of Studying Psychological and Pedagogical Disciplines]. Kandydat pedahohichnykh nauk. Mykolaiivskiy natsionalnyi universitet imeni V.O. Sukhomlinskoho. [in Ukrainian].

Yershova, L. (2015). *Transformatsiya vikhovnogo idealu u vitchiznyaniy pedagogichnyy teorii i praktitsi (XIX - pochatok XX stolittya)*. [Transformation of the Educational Ideal in Russian Pedagogical Theory and Practice (XIX - Early XX century)]. Doktor pedahohichnykh nauk. Zhytomyrskiy derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].

Rakovska, M. (2016). *Rozvytok aksiolohichnoho potentsialu maybutnikh uchiteliv inozemnoi movy v universitetakh Polshchi* [Axiological Potential Development of Future Foreign Language Teachers in Polish Universities]. Kandydat pedahohichnykh nauk. Skhidnoukraïnskyi natsionalnyi universitet imeni Volodymtra Dalia. [in Ukrainian].

Plyska, Yu. (2018). *Tendentsii rozvytku volobystisnoi pedahohichnoi kultury vchitelia v Ukraini i Polshchi: porivnialnyi analiz* [Trends in Personal Pedagogical Culture Development of Teachers in Ukraine and Poland: a Comparative Analysis]. Doktor pedahohichnykh nauk. Zhytomyrskiy derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].

Honcharenko, S. (1997). *V: Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv: LIBID. 366 s. [in Ukrainian].

DEVELOPMENT OF EMOTIONAL CULTURE OF A TEACHER AS A COMPONENT OF HIS PERSONALITY (ACCORDING TO V. O. SUKHOMLYNSKYI)

Svitlana Smolina

PhD in Pedagogy, Associate Professor

Associate Professor at the Department of Pedagogy and Methodology of Teaching Foreign Languages,

T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium",

Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-0907-2054

e-mail: svitlanapost@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the problem of future teachers' emotional culture development as a component of educational competence and personality in general. Based on the data of the author's scientific pedagogical survey conducted in the form of an anonymous written questionnaire, the article substantiates the need to study the ways of teachers' personality development, in particular, in the works of native educationalists. The result of the data analysis of recent scientific works on the problem of teacher's personality

development demonstrated the absence of a holistic study devoted to the analysis of the ways to develop the future teacher's personality, particularly highlighted in the works of native educationalists. It is stated that, the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynskyi is an inexhaustible source of such ideas. By studying and analysing the pedagogical works of V. O. Sukhomlynskyi, the components of the teacher's educational competence were identified; their connection with the emotional component of a personality is revealed. Teachers' skills, which are a pointer to the teachers' emotions development were pointed out. The analysis of the components of educational competence has shown that the formation of a teacher educational competence is impossible without the formation and development of an emotional culture of a personality. After all, almost every skill formulated by V. O. Sukhomlynskyi contains an integral component – emotions. Accordingly, the article concludes that the development of the teacher's personality and the formation of his/her educational competence requires the development of teacher's emotional culture.

The formulation of the ways of emotional culture development as a component of the teacher's personality can be studied in further researches.

Keywords: education, personality, competence, teacher, emotional culture.

Стаття надійшла до редакції: 14.09.2021р.